

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Աւարգիս Կիւրաւագի

1898թ

Հաճախուն

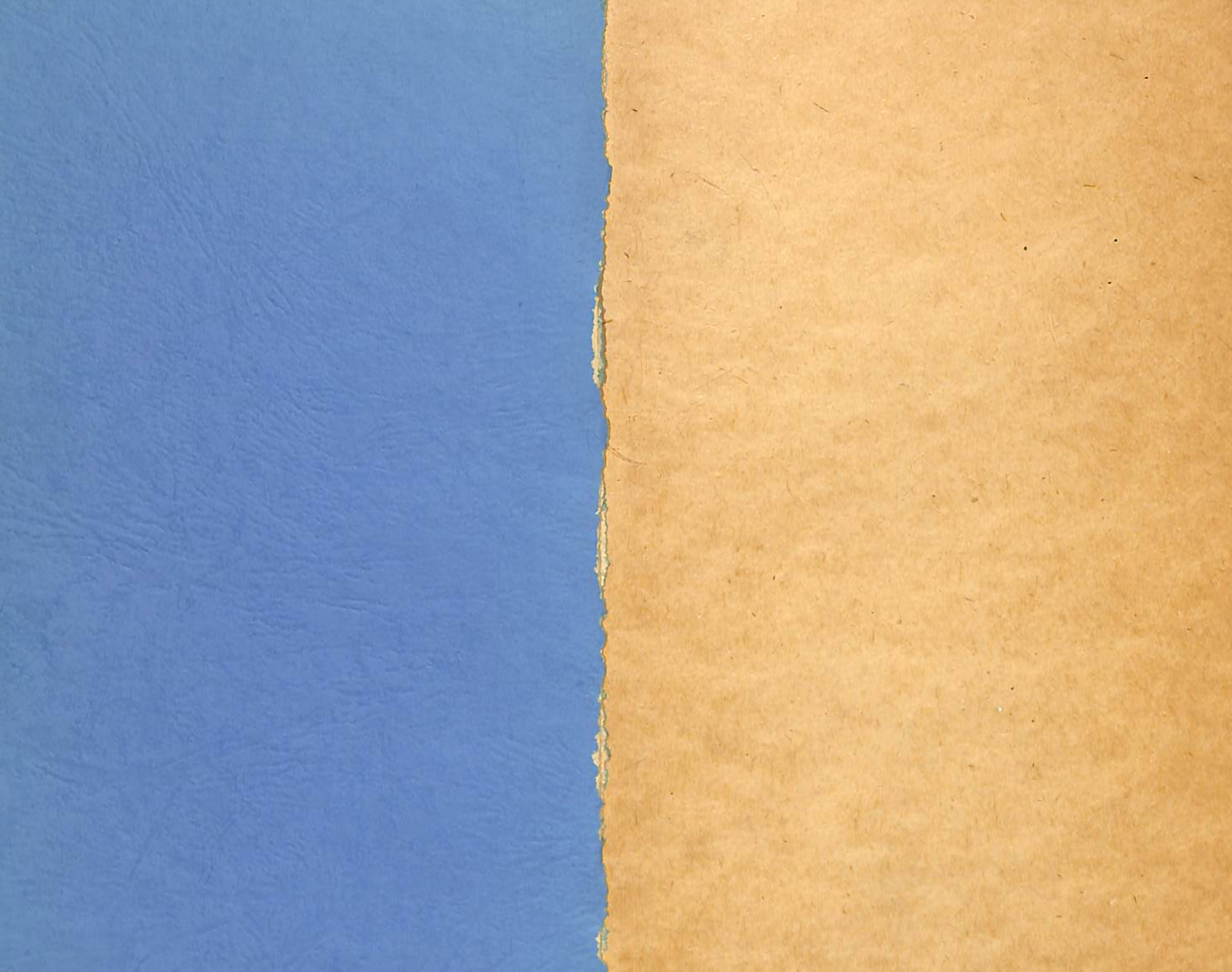
Սոփեր

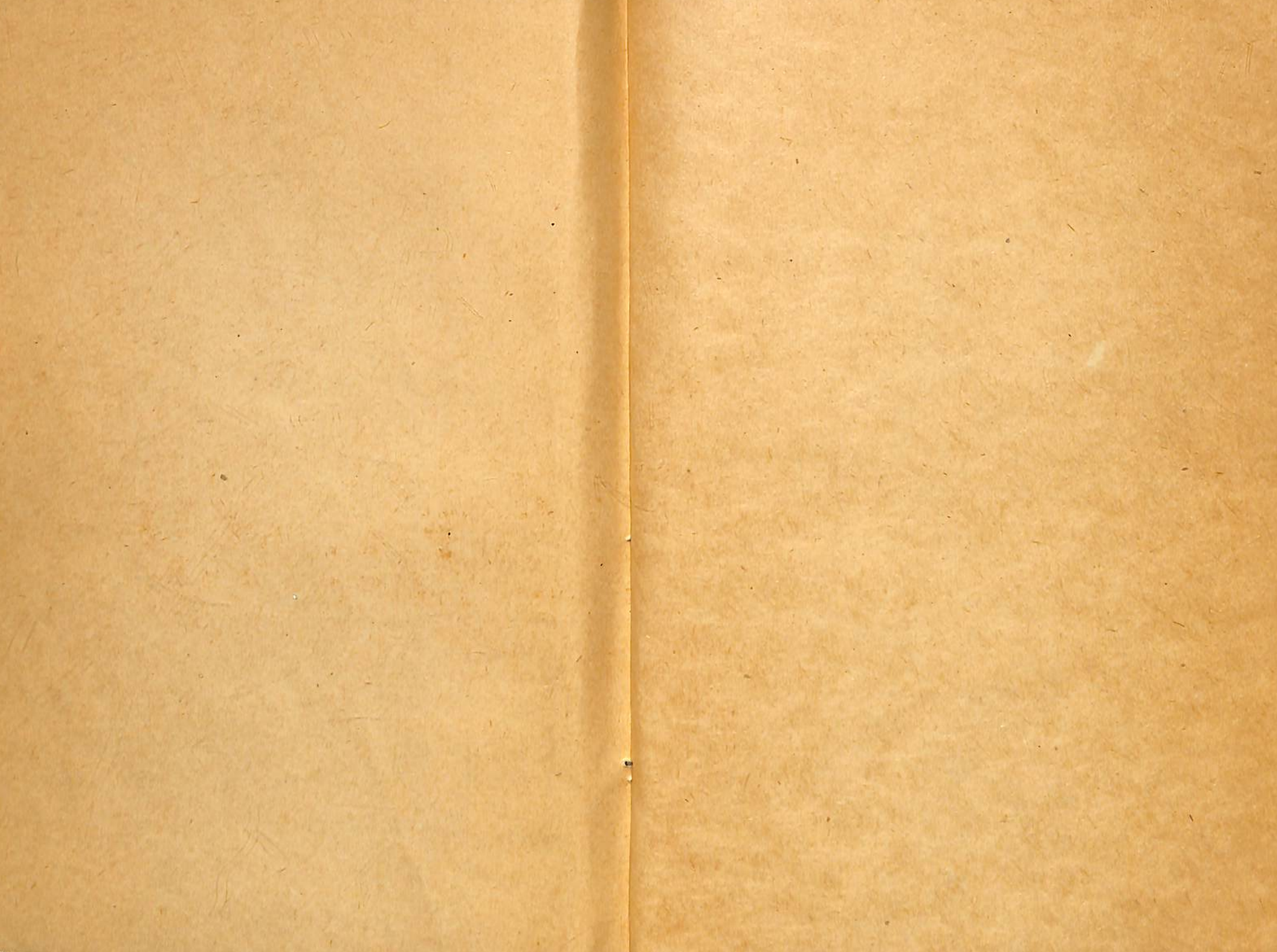
891 99

47-56

Թիֆլիս

1876

1 970 Յ. Այգաշահ

474

ՀԱՄԱՌՕՏ

ՍՈՓԵՐՔ

Հայրենեաց գործերի վերայ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՍԱՐԳԻՍ ՓԻՆՕԵԱՆՏԻ

ՆՈՐԱՅԱԶԳՑԻՈՑ

1876

ԹԻՖԼԻՉ

ՏՊԱՐԱՆԻ ՀԱՄԱՐՁՈՒՄԸ ԻՆՖԻԱՆՏԵՆ ԵՒ ԸՆԿ.

ԳՐԱՂԱՐ ՍԻՍԱԿ ՍՈՒԿԵԱՆԳ:

391.99
Փ-56

891.99

Փ-56

Կ

ՀԱՄԱԴՈՏ

ՍՈՓԵՐՔ

Կարեւորագ գործքերի վերայ

Երևան
1907

Երևան
3969

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՍԱՐԳԻՍ ՓԻԼՕԵԱՆՏԻ

ՆՈՐԲԱՅԱԶԴՑԻՈՅ

1876

12003

Թ Ի Ֆ Լ Ի Զ

Ի հարկերի հաստատման և հավանական էր ընդ.

4492

ԻՒՐ ՀԱՅՐԱԲԵՆԱՄ ԲԱՐԵՐՈՒՄ

Մեծապատիւ Իշխան

Պ. ԹՈՎԱՍՏ ԳԷՈՐԳԵԱՆ ՄԱՀՏԵՍԻ

ԲԱՂԻՆԵԱՆՑԻՆ

ԵՐԱԽՏԱԳԷՏ ՍՐՏՈՎ

Առ իրում է

Дозволено Цензурою Тифлисъ 6 Февраля 1876 г.

ՀԵՂԻՆՈՎ

Ազնուախալ Պարոն Թովմաս Գեորգեան Մանեսի Բաղիկեանց

ՀԱՅՐԱՍՆԱՄ ԲԱՐԵՐԱՐ!

Մանկութեանս աղատ ժամերից սկսած Ձեր մարդասիրութեան հովանու տակ, օրէցօր բարեխաւանալով կեանքիս ասպարէզի մէջ՝ մտածում էի միշտ քաղցր կրօնաւակայութիւններով: արդեօք երբ մեծաւարտիւ Բարեբաբարիս ողորմածութեան սերմունքը արդիւնաւոր, արդաստիքով կ'աճեն, կ'զօրանան:

Անս այսօր, թող զորացած համարվի փոքր իշատ է այդ գործդ մարդասիրութեան, որ մեծ խնամքով սերմանել էք, այս ամենայեալին, նուաստ, բայց անդորանիկ վաստակով — „Ս ո փ ե Ր ք“ գրքոյկովս:

Ընդունեցէք այս, ով խնամածու Բարերար, իբրև հարազատ վաստակ, տառապեալ կնօջ այն լոմայի պէս, որը Բարերարներին վարձահատուցն Յիսուս ընդունեց:

Եւ այն առիթով առաջին ձեռնարկս մեր Հայրենաց Կործքերի վրա սկսեցի, որ նորա քաղցր համակրութիւնով վառվամ: Ուրեմն թող ներէ ինձ իմ ազգը այն թերութիւնները, որք կ'երևան չարած էջերի մէջ, որին մնում եմ միշտ անձնաճուղի մշակ

ՍԱՐԳԻՍ ՓԻԼՕՆԱՆՑ

ՀԱՄԱՌՈՏ ՍՈՓԵՐՔ

ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ ՓՈՐՓԵՐԻ ՎԵՐԱՑ.

Ն Ա Ր Ե Ր Գ Ա Ն Ե

Ինչ տաժանմունքով, ո՞վ բարի Աստուած,
Անցնում են օրեր, տարիներ, դարեր,
Ո՞րքան աղցաւոր ցաւեր են դիզված,
Որք կամին մարդիս միշտ տարուբերել:
Պատճառ փառք ու դահ, հարուստ, բաղդաւոր
Աղքատ ապաբաղդ, ցաւօք սրտակէզ
Եւ ուրախութիւն զուարթ, փառաւոր,
Ողբ ու սուգ, կեանք մահ խառն են մշտապէս:
Դու միայն Աստուած, Արարիչ անմահ,
Անփոփոխ մնայուն ես յար յաւիտեան,
Դու միայն, ո՞վ Տէր՝ անսահմանամեայ,
Որպէս անսկիզբն՝ նոյնպէս անվախճան:

Թէ երկինք զոռով կայծակ է ցայտում,
 Անձրեք հորդահաս հեղեղ արձակում,
 Թէ սառնութիւն, ցուրտ, բուք մարդիկ են խնդում
 Եւ թշնամիք անսանձ իրար կոտորում,
 Բայց դու նոյն հաստատ բնութեամբ միախերպ
 Միակերպ աչքով նայում ես բարձրից,
 Ինչպէս հարազատ հովիւն իւր հօտին
 նայում է անթարթ աչքով զթալեց:
 Տնօրինում ես դու կարգում ու կշռում,
 Չափում կեանք կամ մահ մարդին փոփոխուն,
 Թէ խառնութիւն արարածք համայն
 Անցնում են, սակայն նորէն ես լցնում է:
 Ինչպէս դու բարի, ո՞վ խնամակալ
 նոյնպէս և բարի՝ մարդուն ստեղծիր,
 Ինչպէս դու անմահ, ո՞վ բարի Աստուած,
 նոյնպէս և մարդուն բարի կեանք սուիր:
 Բայց շուտով հասաւ բնաբոյս նախանձ
 Հողի չարութեան, հեռատելութեան,
 Որով մարդն եղև ամեհի անսանձ,
 Թափեց իւր վերայ վճիռդ բարկութեան
 Նորա զուտ հոգու անարատ աղբիւր
 Պղտորվեցաւ իւր զեղի մոլորութեամբ,
 Մեռնելու անդարձ վճիռ ստացաւ
 Իւր անհնազանդ բնաւորութեամբ:
 Եւ այնուհետև մարդիկ բազմացան
 Հողով նախանձու, կրքով չարութեան,

Եւ ճանաչեցին պատուհաս մահուան
 Մեծ ճակատաղիր և պարտք սեպհական:
 Շատացան աղբեր, աշխարհ բռնեցին,
 Անառակ և բիրտ օրեր անցուցին
 Մինչ պատուհասառաք երկրորդ բարկութիւն
 Քեղանից ստացան որ ջրասոյզ լինին:
 Նորէն նորոգվեց աշխարհ ամենայն
 Հողով քու բարի մարդասիրութեան,
 Քաղաւոր, իշխան և կայուածատէր
 Կարգվեցան պահել վարչութիւն մարդկան:
 Ազգ ազգի վերայ, իշխան իշխանի
 Կռիւ, պատերազմ, արիւնհեղութիւն
 Հնարեցին, զուցէ մէկը միայն տիրի,
 Իսկ մնացեալք լինին ցած ծառայ նկուն:
 Ազգաց մէջ միայն չէ նախանձութիւն,
 Ազգերն ազգերին միայն չեն կոտորում,
 Այլ և բարեկամք, ծանօթ ազգականք,
 Հարազատ ժառանգք իրար են ուտում:
 Ի՞նչ եմ ասում, ո՞հ զզուանք, բացի այլ
 Միակ մարդու մէջ կայ ևս մի ակտ,
 Որ երբ չ'զանի գրտի թշնամի,
 Նա իւր անձի հետ կռվել կ'յանդգնի:
 Այսպէս ահա այս աշխարհն ու մարդիկ
 Կեանքով վրդոված մնում անխաղաղ,
 Կենցաղ երջանիկ, հողի խաղաղիկ
 Կորան ու շեջաւ լոյսն անշամանդաղ.....

ԼԵՒՈՆ ՎԵՐՉԻՆ

ԿԻԼԻԿԵԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ՔԱԳԱԻՈՐ՝

Մեռել էր արդէն Կոստանդին չորրորդ,
 թագաւոր Հայոց Կիլիկիոյ երկրի,
 Հայեր ու Լատինք բոլոր ժողովուրդ
 Մնացին անդուլս իրար թշնամի:
 Լատինք, որ մի անգամ Հայոց թագ ու դահ
 Ափի մէջ առած՝ մեզ տիրում էին,
 Չէին ուզում, որ կրկին մի Հայկազն
 Լինի թագաւոր Կիլիկիոյ երկրին:
 Բայց որովհետև Հայ իշխաններն էլ
 Ուզում էին որ Հայկազն լինի,
 Այդպէս այդ միջոց տարարքայութեան
 Շարունակվեցաւ մինչ երկու տարի:
 Եւ անմիաբան ազգեր միմեանց դէմ
 Հակառակաբար բաց արին մեծ վէճ,
 Մինչ քաղաքական թշուառութիւնից
 Անկան հոգւոր թշուառութեանց մէջ:
 Կրօն ու ծէսէր պայքար դուրս եկան,
 Դաւանութիւններ իրարու զիտան,
 Մինչ երկու ազգաց միաբանութիւնք,
 Որ միմեանց հետ էր՝ իսպառ վերջացան:
 Գահն Հռովմայ վազուց հսկում էր

Որ Լատինք, Հայեր չ'միաբանվին,
 Մինչ անձարացած Հռովմայ Փափի
 Միջնորդութեանը ինքեանք կարօտին:
 Եւ այսպէս Հռովմայ Հոգւոր Պետը
 Իբրև բարեկամ Հայր հասարակաց
 Եւ իբրև միջնորդ ու խաղաղարար—
 Ա՛յս առաջարկեց Հայոց, Լատինաց
 Որ Կիլիկիայի Հայոց թագաւոր
 Պիտի ընտրվի ԼԵՒՈՆ Լուսինեան՝
 Ի ցեղէն նախկին թագաւորների
 Կիպրոսի արքայի խոհեմ ազգական:
 Եւ այս միջնորդի առաջարկութեան
 Թէ Լատինք, թէ Հայք շուտ յօժարեցան,
 Փառաւոր հանդէս, մեծ տօն կատարվեց—
 Լեոն վեցերորդ թագաւոր օծվեց:
 Թէ Լատինք, թէ Հայք միամտեցան,
 Երբ Հռովմայ Փափից թագաւոր ստացան,
 Թէև չկարացին լինել միաբան՝
 Ու մնացին այնպէս կռվեց անբաժան:

ՍՆՈՒՐՉԸ

Իւո վեց ժամ չ'անցած՝ երբ Լեոն օծվեց
 Յերեկուայ ճրագ արփին գերակայ

Լողալով կապոյտ կամարի միջեց՝
 Անցաւ շաւիղով իւր ստորերկրեայ:
 Թողեց իւր շրջանն հարանակերպ լուսնին,
 Որ էր գիշերուայ անքուն թագուհին,
 Որի դէմք շող շող, արծաթաջրած
 Սպիտակ անօսք ամպով սքողած:
 Յուում էր այդպէս ամպերի միջով
 Իւր շողքը ձգած պալատի վերայ,
 Ուր ննջում էր մի՛ խառ խուռ երագով
 Նորած շքով արքայն միօրեայ:
 Զանազանակերպ տեսիլք, տեսարան
 Բացվում էր շուտ շուտ արքայի առջև,
 Վրէժ, պատերազմ, կռուի ակոյեան
 Յաղթել ու յաղթվին ազգաց յարատև:
 Շուռ տուեց աչքերն ոստիւն մի ձայնից—
 Յանկարծ նա տեսաւ սիրուն մի աղջկի,
 Որ իջաւ նրա մօտ երկնքի բարձրից
 Բայեց մի քանիս ինչպէս կաքաւիկ:
 Նա չէր հողածին կամ մահկանացու,
 Այլ զուարթուն հոգի կամ հրեշտակ անմահ,
 Սև երկար գիսակ, ճակատ փայլածու
 Եւ բարակ—երկար հասակն անխնայ:
 Երկու աչք ունէր մին մինից հսկայ
 Թուխ թուխ յօնքերով կամարի տուած՝
 Եւ անմեղ Ժպտան ջրթունքի վերայ
 Համեստ փայլում էր գերբուն նկարուած:

Նուրբ ականջներէց արմատի օղեր
 Կախարած շքիլ, դանազանակնայ,
 Փաղփաղում էին օղ, մատանիներ
 Փափուկ ու բարակ մատների վերայ:
 Մատղաշ էր հասակն և մէջքը բարակ,
 Գլխին վեհ պսակ անմահից փառքով,
 Հագուստը փայլուն—բոլորն սպիտակ
 Օղի մէջ փրփրում մեղմիկ զեփուռով:
 Դարձաւ, մօտ եկաւ ծիծաղկոտ դէմքով
 Նորապսակ արքային ողջունեց սիրով:
 —Շնորհաւորում եմ, ասաց քու փառքիդ
 Պսակ ճոխութեան, և պերճանք թագիդ:
 Գուցէ կամենաս, որ ինձ ճանաչես
 Թէ ո՞վ եմ, ի՞նչ մարդ հրեշտակապէս,
 Հողին եմ, Հողին ես Հայաստանի,
 Ծաղկեալ ծաղիկն եմ Հայ բուրաստանի:
 Ծնունդ եմ առել ջրհեղեղեց յետ
 Այն ՀԱՅԿ անդրանիկ Նահապետի հետ,
 Որն առաջ եկաւ Յաբեթի ցեղէն,
 Բաջ, անպարտելի, հսկայ, սպառազէն:
 Նա ճանաչում էր ճշմարիտ Աստուած,
 Չ'ուզեց խոնարհիլ Գուշայ Ներբովթին,
 Ուստի միաբան երեք հարիւրով
 Դէմ կեցաւ նորա անթիւ զորքերին:
 Երբ նեան արձակեց Ներբովթի սրտին
 Արհիւր կործանվեց նրա հպարտ մարմին,

Անթիւ, անհամար զօրքերն էլ փոխան—
Ոմանք էլ Հայկին անձնատուր եղանա:

Հ Ա Յ Կ Ա Չ Ո Ւ Ն Ե

Եւ քաջ, արին Հոյկ ծովկերբում վանայ
Նահապետ դարձաւ ամենի վերայ,
Եւ իւր անունով այսպէս կոչվեցան—
Բնակիչներն ՀԱՅՔ, Երկիրն ՀԱՅՍԱՍՏԱՆ:
Հայկէն յետ Հայոց նահապետ նստաւ
Նորա անդրանիկ որդին Արմենակ,
Որը Սօսեաց մեծ անտառը տնկեց
Շինեց նոյնպէս և զանազան քաղաքք:
Եւ նորա աթոռ նահապետութեան
Շուտ ժառանգեց իւր Արմայիս որդին.
Սա էլ շինեց այն Արմաւիր քաղաք,
Որ նահապետներն միշտ այնտեղ նոսրին:
Սորանից յետ իւր ժառանգն Ամասիայ
Նստաւ Նահապետ Հայերի վերայ,
Որի անունով Արտրատ սարը
«Մասիս» է կոչվում մինչև այս դարը:
Ամասիայից յետ իւր որդի Գեղամ
Ժառանգեց նստաւ աթոռ Հայրական,
Մնաց յիշատակ և սորա օրով

Այն Գեղարբունի և Գեղամայ ծով:
Գեղամից յետոյ իւր Հարմայ որդին
Եղև նահապետ խղճուկ Հայկին,
Որ էր թոյլ, երկչոտ, տկարասրտիկ,
Որից չին վախում օտար թշնամիք:
Եւ Մարք ու Գամերք, Միջագետացիք
Իմ Հայաստանին ստնակոյս արին,
Հայերին անթիւ նեղութիւն տուին,
Հարկատուութեան ներքև ձգեցին:
Մինչ նորա որդի ԱՐԱՄ քաջաւոյդ
Իբրև մի ճրագ ծագուեց անկիւնից,
Ժողովեց շուտով յիսուն հազար զօրք
Առնել իւր վեճ գոռ թշնամիքից:
Առաջինն ելաւ Մար—Նիւքարի դէմ,
Բռնեց, կենդանւոյն ճակատից վարսեց,
Երկրորդ անգամին գլատերազմ բացեց
Բարչամին սպանեց, զօրքերին ցրվեց:
Երրորդ Պոյ-Աբիս Քաղիսայ անունով
Եզրկտացւոյ մի դաղթականներից,
Սորան էլ նեղեց, մինչ հարկադրուած
Փախաւ իւր զօրքով Արամի ձեռքից:
Արամի որդի գեղեցիկն Արայ
Արամից յետոյ Նահապետ նստաւ,
Ասորւոց վաժաշ Շամիրամի դէմ
Ողջախոհութեան անմեղ զոհ դարձաւ:
Շամիրամ թագուհու օգնականութեամբ

Կահապետ եղև Կարդոսն Արայեան,
 Բայց Շամիրամին օգնութիւն զնայ
 Եւ պատերազմում միասին մեռան:
 Հայաստանը զրկուեց իւր նահապետից
 Ընկաւ Ատրուոց Նինուասայ ձեռքում,
 Աթուին ժառանգ մնաց Անուշաւան
 Որին զերեցին մանուկ հասակում:
 Մինչև ազատից իւր զերութիւնեց
 Գարձաւ Հայաստան, նահապետ նստաւ:
 Բայց դժբաղդաբար անժառանգ մեռաւ,
 Նրա ժառանգութիւնն ուրիշ ցեղ անցաւ:
 Մի քանի զօրեղ մարդիկ դուրս եկան,
 Որք մէկ մէկուց յետ նահապետ նստան,
 Մինչ Սկայորդու ժառանգորդ ՊԱՐՈՅԻ
 Եղև առաջին Հայոց թագաւոր:
 Պատճառ, սա Մարաց Կեաքսարին օգնեց
 Որ Սարդանաբաղ Ատրուոյն յաղթեն,
 Յաղթեցին հէշտիւ, և այս պատճառաւ
 Թագաւորի թագ Կեաքսարից ստացաւ:
 Թագաւորի շուքն Հայի մէջ մտաւ,
 Իմ Հայաստանն էլ թագաւոր տեսաւ:
 Պարոյրից յետոյ Հրաչեայ նստաւ,
 Որը Բարեկացուց օգնել կամեցաւ:
 Միասին զնային մինչ Երուսաղէմ
 Զնջեցին Յուդայի թագաւորութիւն:
 Հրաչեայից յետ զաւակէ զաւակ

Կալան աթոռի մեծ ժառանգութիւն
 Փառնաւազ, Պաճոյճ, Կոռնակ ու Փաւոս,
 Հայկակ երկրորդ և Երուանդ առաջին:
 Եւ Երուանդից յետ թագաւորութիւն
 Մնաց մեծ ՏԻԳՐԱՆ առաջներորդին:
 Սա Հայաստանի տարածութիւնը
 Հասցրեց Միջերկրեայ, Պոնտոսի ափին,
 Քաղաքավարի համեստութիւնով
 Եւ առուտուրով զարգացրեց Հային
 Պարսից Կիւրոսին օգնեց անսայթաք,
 Որի գեղարդով մեռաւ Աժդահակ:
 Սորանից յետոյ եղև թագաւոր
 Վահագն քաջաղն, հսկայ, զօրաւոր:
 Ա՛յ սա էր, որի առնապատկերը
 Աստուածացել էր Վիրք սգրի ձեռօք,
 Սորան յաջորդեցին այս թագաւորներ
 Առուան, Ներսէհ, Զարեհ ու Արմուգ:
 Յետոյ Բայգամ և՛ Բայդամից յետոյ
 Էր թագաւոր Վանն՝ որի անունով
 Շամիրամակերտ քաղաքն Վան կոչուեց,
 Եւ նորա մօտի ծօլը—Վանայ ծով:
 Եւ Վանից յետոյ Վահէն դուրս եկաւ:
 Պարսից Դարեհին օգնել կամեցաւ:
 Եւ Աղէքսանդրի Մակեդոնացուց
 Պատերազմի մէջ սա սղանկացաւ:
 Որով վերջացաւ Հայկազանց տանից

Թագաւորութեան շարունակութիւնս
 Աղէքսանդրից յետ խեղճ Հայաստանը
 Ընկաւ Պարթեւաց Արշակի ձեռքը:
 Յիշատակ թողուլ և անուն հանել
 Պարսից աթոռը Արշակը ընտրեց,
 Իսկ Հայաստանը, որ մնաց անտէր՝
 Այն էլ վաղարշակ եղբօրը յանձնեց:

Ա Ր Յ Ա Կ Ո Ւ Ն Ի Բ

Ա Արշակունեաց մեծ հարստութեան
 Սկիզբը դրեց Հայաստանի մէջ
 Եւ աթոռանիստ Մծբինը ընտրեց
 Ուր պէտք է վճուվէր ամեն դաւ ու վճճ:
 Մակեդոնական համախոհները
 Մորփիւլիկէսին օգնել ուզեցին,
 Բայց Հայի ուժեղ, հաստատուն բազկից
 Յրիւ հալածուած՝ փոյթ նուաճվեցին:
 Սակայն Հայերն էլ քաջ զօրութեան հետ
 Ունէին կրօն հրապաշտութեան,
 Վաղարշակից յետ Արշակ առաջին
 Ժառանգեց աթոռ թագաւորութեանս
 Յետոյ Արտաշէսն այն առաջներորդ
 Պարսից Արշէղեց խլեց թագ ու դահ,
 Կարգեց թագաւոր Տիգրան, Միհրդատ

Արարատի և Կովհասու վերայ:
 Եւ սորա որդի Տիգրան երկրորդին
 Օգնել կանչեց իւր քեռայր Միհրդատ,
 Հռովմայեցոց դէմ քաջութիւն արին
 Վերջը մահադեղ խմեց Միհրդատ:
 Տիգրանից յետոյ Արտաւազդ առաջին
 Խաբւից, Եգիպտոս դերի տարուեցաւ,
 Եւ Կէսպատրայ դռնող թագուհոց
 Միամիտ, անմեղ զլխահատուեցաւ:
 Ետանից յետոյ Արշամ թագաւոր
 Հարկատու դարձաւ Հռովմայեցոց,
 Արշամից էլ յետ սուրբ կրօնի ծաղիկ
 ԱԲԳԱՐԸ նստաւ թագաւոր Հայոց:
 Որի օրօք ծնունց Բէթղէհէմի մէջ
 Տէր ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍ ազատիչ մարդկանց
 Եւ Օղոստոսի Հռովմայ կայսեր
 Հրամանաւ գրուեց հարկատու մի անձ:
 Արգարը Հրէից զօրքը նուաճեց
 Եւ Հերովդէսի եղբօրն սպանեց,
 Իւր իշխանութեան իրաւունք ու դահ
 Մծբինէն փոխեց, տարաւ Երեսեայ:
 Ուզեց Հռովմայ տակէն ազատուիլ
 Բայց չի յաջողվեց, ցաւ—ախտ ստացաւ,
 Նամակ ուղարկեց Յիսուս Քրիստոսին,
 Նորա պատկերով քիչ հանգստացաւ,
 Յետոյ թաղէտ Առաքեալն եկաւ

Հիւանդ Աբգարին բժշկութիւն տուաւ,
 եւ ամենի հետ ջրով մկրտեց,
 Քրիստոնէութեան սուրբ հիմքը զրեց:
 Աբգարից յետոյ Անան, Սանատրուկ
 Զնջեցին իապառ Քրիստոսեան սուրբ ուխտ,
 Մինչև Սանատրուկ կուրացած սրտով
 Մարտիրոս արաւ իւր դուստր Սանդուխտ
 Երուանդն երկրորդ Սանատրուկի տունն,
 Զնջեց, մնաց միայն Արտաշէս երկրորդ,
 Որին Սմբատ դայեակ փախցրուց Պարսկաստան,
 Գարեհից բերեց զօրք ու զօրական:
 Արտաշէս նստաւ աթոռ հայրինկք
 Հարսնացրուց իրեն սիրուն Սաթինիկ,
 Մաղկեցրուց ուսումն Հայաստանի մէջ,
 Պարսից դէմ ելաւ, տկարացաւ, մեռաւ:
 Եւ սորա որդի երկրորդն Արտաւազդ
 Մի ամբարտաւան պատանի դարձաւ,
 Բարերարներին եղև ապերախտ,
 Մասեաց սարի մօտ խելացնոր կորաւ:
 Սորանից յետոյ Տիրան առաջին
 Եւ Տիգրան երրորդ զուր պատերազմօղ,
 Եւ յետոյ Վաղարշ՝ Տիգրանի որդին,
 Էբ քաջ թագաւոր՝ քաղաքներ շինօղ,
 Խոսրովն առաջին՝ զարմն Արաշակունի
 Ելաւ պատերազմ՝ դէմ Արտաշէրի,
 Պատճառ որ Պարսից Պարթև Արտաւան

Մպանուեց նորա սրով դաւաճան:
 Այս Արտաշէրի խորհրդովն Անակ
 Եկաւ սպանեց միամիտ Խոսրովն,
 Խոսրովի որդի Տրդատն Հռովմում
 Յաղթեց փայրենի Գոթաց Հռչեին:
 Որով ստացաւ թագաւորութիւն
 Հռովմի զօրաց հետ Հայաստան եկաւ,
 Անակի որդի սուրբ Գրիգորին
 Չարչարեց, խորի մէջ ձգել տուաւ:
 Արաաշրի որդի Շապուհն էլ եկաւ
 Տրդատից յաղթուած փախաւ Պարսկաստան,
 Հռիփսիմեանց կուսանք, անարատ դառներ
 Տրդատի ձեռքով մարտիրոս դարձան:
 Տրդատ և իշխանք խելացնոր եղան
 Գրիգորին խորից վերջն հանել տուան,
 Գուրս եկաւ Գրիգոր ամենին մկրտեց,
 ԿՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ազդէ, հաւատի կոչվեց:
 Բայց Խոսրով երկրորդ՝ Տրդատի որդին,
 Ափսոս հօր նման չունէր քաջութիւն,
 Տիրան երկրորդին Շապուհն հրաւիրեց
 Եւ խաբէութեամբ աչքերը հանեց:
 Իսկ Արշակ երկրորդն իբր հարկադրուած
 Անյուշ բերթն ընկնիլ Շապուհի մօտ գնաց
 Նորա տեղ Շապուհ զրկեց Հայաստան
 Արծրունի ազգէն իշխան Մէհրուժան:
 Եւ յետոյ Ներսէս սուրբ Հայրապետը

Յունաց թէոզոս կայսրից խնդրվեց,
 Արշակ երկրորդի պատանդ Պապորդուցն
 Քաղաւորելու Հայաստան բերեց:
 Շապուհն էլ զօրքեր զրկեց Հայաստան
 Որ Մէհրուժանին օգնելու հասնին,
 Բայց Տէրէնտիոնն Յունաց քաջ զօրքով
 Յաղթեց թշնամի Պարսից զօրքերին:
 Եւ Բագրատունի թագադիր Սմբատ
 Հեգնելով պսակեց զոռ Մեհրուժանին,
 Գլխին գնելով հրաշէկ երկաթ
 Սպանեց, կնքեց կեանքն անօրինին:
 Բայց աւազ անկարգ մեր Պապ թագաւոր
 Մահադեղ տուեց սուրբ Հայր Ներսէսին.
 Հալածեց իրնից և Տէրէնտիոսին,
 Ուստի մահ ստացաւ կայսրից ցաւազին:
 Յայնժամ վարազդատ քաջ երիտասարդ
 կայսրից ուղարկվեց Հայոց թագաւոր,
 Սա էլ Շապուհին ապաւինեցաւ
 Եւ վերջը կայսրից աքսոր տարվեցաւ:
 Արշակ, վաղարշակ Պապի ժառանգներ՝
 Եղան թագաւոր կայսեր հրամանաւ,
 վաղարշակ մեռաւ, մնաց միայն Արշակ,
 Որը փոքր Հայոց միայն տեր կեցաւ:
 Շապուհ Հայերի կէս բաժնի վերայ
 Խօսքով երբորդին զրկեց թագաւոր.
 Խոսքով Շապուհին չմնաց հպատակ

Ուստի Անյուշ բերդը մտաւ նա աքսոր:
 Եւ սորա եղբայր վառաճապուհին
 Դրեց թագաւոր Պարսից Արտաշէր,
 Սորա օքօք Մեսրոպի Հայոց դրի համար
 Ձանաց, հնարեց Հայկական տառեր:
 Պարսից Յազկերտի այն Շապուհ որդին
 Թագաւորելու եկաւ Հայաստան.
 Ատովմ՝ Մոկացու արհամարհանքով
 Չորսը տարուց յետ դարձաւ Պարսկաստան:
 Կռիւներ բացուեց Պարսից, Հայոց մէջ.
 Վերջը միմեանց հետ հաշտութիւն արին
 Եւ վառաճապուհի որդի Արտաշէրն
 Թագաւոր արած՝ Հայաստան բերին:
 Ափսոս Արտաշէր անարժան դորձքով
 Գործ զրկեց անարդ, վատ բնաւորութիւն,
 Մինչ համբերութիւնն Հայ նախարարաց
 Կտրեցաւ, ծագեց մեծ խռովութիւն:
 Գնացին Պարսից դուռն ազգասէր իշխանք
 Խնդրեցին բառնալ Հայոց աթոռից
 Արշակունեաց այդ թագաւորութիւն,
 Որ քիչ վնասներ չ'հասուց Հայերին:
 Այսպէս վերջացաւ Հայոց աթոռից
 Եւ Արշակունեաց թագաւորութիւն,
 Եւ վառաճապուհի երկրորդ՝ Պարսից թագաւորն,
 Հայաստան զրկեց վէհ—Մէհր—Շապուհին:
 Մեծ խռովութիւն ծագեց ազգի մէջ,
 Համառօտ Սփերք Ս. ֆ. Ն.

8008
 67625
 37976
 6963

Որք պատճառ դարձաւ ազգի կործանման,
Արիւնով շինուած սուրբ եկեղեցին
Քարուքանդ եղաւ, մարդիկ զոհվեցան:

ՄԱՐԶՊԱՆՔ, ԿԻՒՐԱՊԱՂԱՏՔ ԵՒ ՈՍՏԻԿԱՆՔ:

Պարսից թագաւոր երկրորդն Յազկերտ,
Աշխատեց Հայերն դարցնել իւր կրօնին,
Վերջը շատ զօրքեր զրկեց Հայաստան,
Որոց պաշտպան էր չար Վասակ Սիւնին:
Եւ Հայոց զօրքերն Աւարայր դաշտում,
Հանդիման նոցա խմբովին կեցան,
Անդ Մամիկոնեան սուրբ և քաջ ՎԱՐԳԱՆ
Զօհվեց կրօնին և Հայ ազգութեան:
Հայերն յաղթվեցան, փառաւոր մահով
Շատերն այս գաշտում քաջութեամբ անկան:
Դաւաճան Վասակ որթնայլեց մեռաւ,
Որ իւր ազգութեան մատնիչը եղաւ:
Մեռաւ Յազկերտն էլ, — Պերոզը նստաւ,
Երբ Մամիկոնեան ՎԱՀԱՆԸ ծագկեցաւ:
Սորա դէմ Պարսից զօրապետներն
Վեց անգամ սաստիկ կռիւ բացվեցաւ
Եւ ամէն անգամ յաղթութեան փառքը
Ժառանգեց տեսակ տեսակ հնարքով:

ՅԱՐԶԱՆ
ՎԱՐԳԱՆ

Վահանից յետոյ մարզպաններ եղան,
Վահանի եղբայր՝ Վարդն, յետոյ Բաւրդան:
Մժէժ գնուենին Հոնաց հալածեց,
Սրանից յետոյ Դէն — Շապուհն կարգվեց,
Որի օրօքն էր մեր սուրբ Հայրապետ,
Մովսէս երկրորդը՝ Հայոց թուական դրեց:
Եւ փոքր Վարդան Մամիկոնեանը
Սուրէն Մարզպանի դէմ կռիւ ելաւ,
Սուրէնին սպանեց, զօրքերին ջրուեց:
Մինչ երկրորդ անգամ Հայերն յաղթվեցան:
Պարսից Խոսրովի կարգադրութիւնով
Բազրատունին Սմբատ մարզպան կարգվեցաւ,
Սմբատից յետոյ Հայերի վերայ
Սահառունին Դաւիթ սորա տեղ կեցաւ:
Երբ Պարսից Միհրանն Մուշեղն դէմ դնաց,
Դայլ Վահանն նորա դիմացը ելաւ,
Մի քանի մարդով տաս հազար զօրքին
Զարդեց, հալածեց, Միհրանին էլ սպանեց:
Նոյնպէս քաջութիւն իւր որդի Սմբատ
Յոյց տուեց Պարսից չորս պատերազմում,
Վերջն անգամին Հերակ կայրը
Կիւրապաղատ դրեց Դաւիթ Սահառունուն:
Նորանից յետոյ կայսրն Կոստանդին
Վարազտիրոցի որդի Սմբատին
Հայաստանի վերայ դրեց կիւրապաղատ,
Զօրավար եղև Թէոփորոս Ռշտունին:

Նախ Հագարացիք, յետոյ Կոստանդին
 Գէպի Հայաստան պատերազմ եկան,
 Վերջը Հայերը մտան Յունաց ձեռքի տակ
 եւ կիրարկաղատ Համազասպին ստացան:
 եւ Հագարացւոց Մալիէ Ամիրապետ
 Համազասպից յետ եղբայր Գրիգորին
 Տուեց պատրիկութեան մեծ իշխանութիւն,
 երբ Վարդ պատրիկը էր զօրավարը:
 Վերջը Յունաց կայսր Յուստիանոս երկրորդ
 Մինչ երեք անգամ պատերազմ եկաւ,
 Նուաճեց, Հայերին ձեռքի տակ առաւ,
 Հիւպատոս պատրիկ Ներսէհին դրաւ:
 Մեծ Ամիրապետն Հագարացւոց
 երեք տարուց յետ Աբղլայ իշխանին
 Հայաստան դրկեց Ոստիկան անուամբ—
 Հայերն յօժարացան այս Ոստիկանին:
 Սորանից յետոյ շատ ոստիկաններ
 Մէկ մէկուց յետոյ Նստան Հայաստան,
 Անթիւ, անհամար չարիք գործեցին
 Ու շատ վնասներ Հայոց հասուցին:

Բ Ա Գ Ր Ա Յ Ո Ւ Ն Ի Ը

Իշխանաց իշխան Բագրատունին Աշոտ,
 եղև թագաւոր Ամիրոպետէն,

Մինչև հինգ տարի փառաւոր կեցաւ
 Շիրակ գաւառի մօտ վախճանեցաւ:
 Յետոյ սորա որդի Մհրատ առաջին
 եղև թագաւոր իւր հօր փոխանակ,
 Հօր եղբայր Աբաս, թէև աշխատեց,
 Որ ժառանգ դառնայ, բայց ընդ հակառակ
 Իւր արած կռիւն զուր դատարկ անցաւ,
 Յետոյ առաջին Մհրատն օծվեցաւ:
 Աջին ոստիկան կռիւ բաց արեց,
 Մհրատից յաղթուեց, հաշտութիւն խնդրեց:
 ԻւսուՅ ոստիկան Գաղիկ Արծրունւոյն
 Ռազաւորութեան իրաւունք սուեց,
 երկուսով եկան Մհրատի վերայ
 Գառը տանջանքով Մհրատն սպանվեց:
 Կենդանի օրօք իւր որդի Աշոտ
 Շատ կռիւ հանեց ԻւսուՅի վերայ.
 Նախարարներն էլ տեսնելով սորան
 Գրին թագաւոր Հայերի վերայ:
 ԻւսուՅ ոստիկանն շատ վնաս հասուց,
 Սով, մահ, գերութիւն և դառն վիճակ.
 Բացի այս Աշոտ՝ կար այլ թագաւոր—
 Գաղիկ Արծրունին, Աշոտ բռնաւոր:
 Աշոտ երկրորդից պակաս չէր կռիւ,
 Բայց չ'յաղթվեցաւ ոչ մի թշնամուց—,
 Սորա պատճառաւ երկաթ կոչվեցաւ
 Մնաց թագաւոր մինչև որ մեռաւ:

Սորան ժառանգեց իւր Աբաս եղբայր,
 Որի վրա եկաւ Ափխաղներու բեր.
 Աբաս նուաճեց ու գերեց բերին,
 Տուեց վախճան իւր փառաւոր կեանքին:
 Աշոտ երկրորդն էլ սորան ժառանգեց,
 Որը Հայերին խաղաղութիւն տուեց,
 Եւ Յունաց կայսր, Յովհաննէս Չմշկիկ՝
 Աշոտի վրա եկաւ, դատարկ յետ դարձաւ:
 Սմբատ երկրորդը իւր հօր տեղ նստաւ,
 Անի քաղաքը պարսպապատ արաւ,
 Սա մեռաւ՝ յետոյ սորա փոքր եղբայր,
 Գաղիկ առաջին, թագաւոր դարձաւ:
 Սա խաղաղութեամբ ու հանգստութեամբ
 Բարեկարգութեամբ ու ողորմութեամբ
 Անցուց իւր կեանքը: Եւ իւր մեծ որդի
 Յովհաննէսն եղև թագաւոր Հայի:
 Սորա փոքր եղբայր Աշոտն էլ ուզեց
 Որ ինքը լինի Հայոց թագաւոր,
 Եւ այդ պատճառաւ զօրքեր ժողովեց,
 Յովհաննէս—Սմբատին հեշտութեամբ յաղթեց:
 Նախարարք սորանց հաշտեցրին այնպէս,
 Որ Յովհաննուց յետոյ Աշոտին ընտրեն,
 Շուտ մեռաւ Աշոտ, յետոյ Սմբատն էլ (Յովհաննէս),
 Աշոտի որդի Գաղիկն ընտրեցին:
 Այս Գաղիկ վերջին տասնեօթ տարեկան
 Դարձաւ թագաւոր Հայոց ազգութեան,

Եւ Վեստ—Սարգսից արքունի գանձեր
 Ստիպմամբ առաւ, նորան բանտ դրաւ:
 Թուրքաստանի կողմէն անհամար զօրքով
 Արշաւեցին եկան Հայաստանի վայր,
 Գաղիկ իւր հետ առաւ Գրիգոր Սաղիստրին,
 Գնացին դէմ յառաջ,—կոտորած տուին:
 Յունաց կողմից էլ պահանջեցին Անին
 Յաղթված յետ դարձան խայտառակութեամբ,
 Կրկին Նիկողայոս պատերազմ եկաւ,
 Զարգված զօրքերով իւր տեղ յետ դարձաւ:
 Մոնոմախոս կայսրը հրաւիրեց Գաղիկն,
 Երես առ երես պահանջեց Անին,
 Յառաջ չ'յօժարվեց, յետոյ խոստացաւ,
 Վերջը Յոյներէց ինքն էլ սպանվեցաւ:
 Այսպէս վերջացաւ Հայերի միջեց
 Այդ Բաղրատունեաց թագաւոր դառնալն,
 Որ սկսվել էր Աշոտ առաջնից
 Մինչև Գաղիկի կայսեր մօտ դնալն:

Ռ Ո Ռ Բ Ե Ն Ե Ա Ն Ը

Գաղիկ երկրորդը, երբ Յունաստանում
 Բռնուած՝ այս կողմն այն կողմն էր թափառում,
 Նորա ազգական՝ Ռուբէն առաջին,

Գիմեց, զնաց դէպի Կիլիկեայ երկիրն:
 Երբ տորա անունն Հայերը լսեցին
 Ժողովուած եկան օգնել Ռուբենին,
 Մանաւանդ Գող—Վասիլ ֆեսնոյ իշխանը
 Օշին, Ապիրատ Շնորհալոյ Հայրը:
 Տիրեց Կիլիկեան Ռուբէն առաջին
 Մինչև տասն և վեցերորդ տարին,
 Սորանից յետոյ եղև ժառանգորդ
 Իւր որդի Կոստանդին առաջներորդ:
 Սորա օրօք Եւրոպիոյ խաչակիր զօրքեր
 Արևմուտքից եկան դէպի Արևելք,
 Սորանց օգնութիւն զնաց Կոստանդին.
 Առան Երուսաղէմն Արաբացւոց ձեռքէն:
 Կոստանդինից յետոյ թորոս առաջին
 Ժառանգեց հօրը, հօր մահուան տարին.
 Գող—Վասիլն հետ ճակատ դուրս եկան,
 Սկիւթացիք, Պարսիկք յաղթուեցան, վախանա
 Լեոն առաջին, Կոստանդինի եղբայր
 Շատ քաղաքներ առաւ ու հարստացաւ,
 Յունաց Յովհաննէս Կոմնէնոս կայսրը
 Խաբէութեամբ բռնեց և զերի տարաւ:
 Բանտի մէջ մեռաւ Լեոն առաջին,
 Ժառանգեց աթոռն իւր թորոս որդին.
 Հինգ անգամ տորա դէմ Էմմանուէլ կայսրը
 Կռիւ հանեց, յաղթուեց, անձար դադարեց:
 Թորոսից յետոյ իւր Մէհ հղբայր

Բռնի քաջութեամբ տիրեց Կիլիկեան,
 Էմմանուէլ կայսեր չորս պատերազմում
 Յոյց տուեց ուժեղ, յաղթող քաջութիւն
 Եւ իւր քաջութեամբ շատ հպարտացաւ
 Ուստի իշխանաց ձեռքով սպանվեցաւ,
 Ռուբէն երկրորդ ազգութեան կամքով
 Աթոռին ժառանգ ու իշխան նստաւ:
 Սա շատ ազգաշէն գործքով պարապեց,
 Իւր ժառանգութիւնը եզբօրը յանձնեց,
 Երբ աթոռ նստեց Լեոն երկրորդը
 Լաւ բարեկարգեց իւր տէրութիւնը:
 Երկրորդ անգամին Գերմանացւոց կայսեր
 Օգնեց, ստացաւ թագ արքայական.
 Հայոց ու Յունաց և Լատինացւոց
 Առաջև օժվեց թագաւոր Հայոց:
 Իկոնիոյ, Բերիոյ Ամիրաներին
 Յաղթեց, քաջութեան անուն ժառանգեց,
 Փառաւոր կեանքով, քաջութիւններով
 Մեռաւ և ջապէլ աղջկանը թողեց
 Որը թագուհի դարձաւ Հայերին,
 Կին դարձաւ Փիլիպ—Մօրից իշխանին,
 Փիլիպոս Հայոց տուեց նեղութիւն,
 Փոխադրեց Անտիօք զանձ, հարստութիւն:
 Հայոց իշխաններն բռնեցով նորան
 Բանտը զցեցին, ուր և մեռաւ նա,
 Յետոյ իշխաններն ջապէլ թագուհուն

Տուեցին կուռթիւն շեթում առաջնոյն:
Զարմաղան զօրավար Մկիւթացոց ազդի
Սկաւ մեծ զօրքով Անին պաշարեց,
Եւ Մանգոյ կսանին շեթում աղաչեց,
Որ մտերմութեան խաղաղ դաշն զրեց:
Ամիրայն ֆնդուխտար պատերազմ բացեց
Համարեա՛ Վիլիկեան բոլորն աւերեց.
Հեթումի որդիք. Ղևոն ու Թորոս—
Մէկը գերի գնաց, միւսը վերաւորվեց:
Հեթում վերջն ստացաւ, իւր գերի Ղևոն
Կարգեց թագաւոր իւրեան փոխանակ,
Յրիու անգամ եկան Սգիպտացի զօրքեր
Վիլիկեան դարձրին ամայի, աւեր:
Եւ Ղևոն երրորդ սուգ ու կնկիծով
Անցուց իւր օրեր դառը ցաւերով,
Յետոյ իւր որդի, երկրորդն շեթում՝
Նստաւ թագաւոր Վիլիկեայ երկրում:
Սգիպտացի Մէլիք—Աշրաֆ Ամիրայն
Սկաւ մեծ զօրքով Հռամկայ քաղաք,
Գերեց Սանփան Կաթողիկոսին,
Շատ աւեր տալով Հայաստան երկրին:
Հեթում իւր աթոռ իւր. Թորոս եղբօր
Յանձնեց ու գնաց կրօնաւոր դառաւ.
Թորոս երրորդն էլ Հեթումին դարձուց
Իւր առած աթոռն, նա էլ վանք մտաւ:
Հեթում իւր աթոռ իւր Սմբատ եղբօր

Յանձնեց ու գնաց Կոստանդինուպօլ,
Եւ երբ յետ դարձաւ, Սմբատի ձեռքէն
Թագաւորութիւնն կուզէր յետ առնուլ:
Սմբատ իւր եղբայր Թորոսին սպանեց
Եւ Հեթում կղբօր աչքերը հանեց,
Սոցա փոքր եղբայր Կոստանդին երկրորդ
Յաղթեց Սմբատին, ինքը թագաւորեց:
Հեթումի աչքերն երբ որ լաւացան
Դարձեալ թագաւոր նա նստել ուզեց,
Բռնեց Կոստանդինն ու Սմբատ եղբօրն
Կոստանդինուպօլիս ուղարկել տուեց:
Լիկայոնացիք ու Սգիպտացիք
Սորա դէմ եկան, յաղթահարվեցան.
Թորոսի որդի, Ղևոն չորրորդին՝
Օճեց թագաւոր, քաշվեց առանձին:
Լատինադաւան Հռովմայ պաշտօնեայք,
Մեծ քանակութեամբ կային մեր երկրում:
Ղևոն ուզեց մի քանի ճէսեր
Սոցա կրօնին յարմարացնել,
Ուստի ազգապետք շուտ զրգուցին
Թաթարներու խան Պիլղար իշխանին.
Հեթում ու Ղևոնին սա հրաւիրեց
Դաւաճանութեամբ սպանել տուեց:
Օշինն էլ, Ղևոն չորրորդի եղբայր՝
Զօրքեր ժողովեց, Պիլղարին հալածեց
Եւ իւր եղբօր տեղ թագաւոր նստեց,

Նասր Ամիրայի զօրացը յաղթեց:
 Տասնամեայ մանուկ, Ղևոն Հինգերորդ՝
 Յաջորդ Օշինին նստաւ թագաւոր,
 Իւր աներ Օշինն էր հողաբարձուն,
 Որը շատ խնամով էր կառավարում:
 Թէմուրդաշ խանը, Թուրքմէն Արաման
 Ռանակոխ արին, քանդին Հայաստան,
 Պարզամիտ Ղևոնն Օշինին սպանեց,
 Նոյնպէս իւր կնօջ նոյն մահուան մատնեց:
 Եւ Սիկիլիայի թագաւորի աղջիկ,
 Կոստանդիայ դշնոյն՝ առաւ իրան կին.
 Եզիպտայ Սուլթանն պատերազմ բացեց,
 Կիլիկիան ամբողջ ոտնակոխ արեց:
 Ղևոն Հինգերորդ մեռաւ անժառանգ,
 Կոստանդին կրորդ առաւ դահ ու թագ,
 Իւր գործքով եղաւ ատելի անկարգ
 Շուա սպանուեցաւ և կորցրուց իւր փառք:
 Սորա անկ նստաւ իւր եզրայր Գուխտոն,
 Որի օրօք դարձեալ Եզիպտացիք եկան,
 Զըռանք էր դարձել և սա Հայերին,
 Ուստի սորան էլ շուտով սպանեցին:
 Կոստանդին չորրորդ թագաւոր նստաւ,
 Իմ Հայաստանին խնամել ջանացաւ.
 Եզիպտայ Սուլթանն դարձեալ դէմ եկաւ,
 Սակայն Կոստանդինց յաղթուած յետ դարձաւ:
 Կոստանդինն էլ, երբ անժառանգ մեռաւ,

Լատինաց, Հայոց վէճը սաստկացաւ.
 Մնալով անզուլս մինչ երկու տարի,
 Հայք Քեչ ընտրեցին տէր Կիլիկիայի:
 Դու խոհեմ, համեստ, ընտիր արարած,
 Քեզ թագ պարգևել արժան դատեցան,
 Յուսամ՝ պաշտօնիդ համապատասխան
 (Տայ Աստուած այն ձիրք), կ'պահես Կիլիկիան:
 Շատ ազգեր անկրօն, անխիղճ, ռխերիմ
 Կ'գան Քեզ վերայ, չ'յուսահատուես,
 Կայ հաւատարիմ, վերջին ճիգդ թափիր
 Ազգութիւն, անուն պահիր, պաշտպանիր:
 Պաաճառ, քո նախնիք, նահապետք, իշխանք
 Զօրեղ թագաւորք, ազգասէր մարդպանք
 Հայի արիւնով ու իրանց մահով
 Թէ անուն, թէ թագ, թէ աթոռ, թէ փառք
 Գնեկեն, պահել ու պաշտպանել են,
 Եւ մինչև այսօր կեանքը Հայերի
 Ստրուկ չի դարձել անզուլս ազգերի,
 Թէև միշտ զոհուած շատ արկածների:
 Դէհ կեցիք ողջմամբ: Ասեց ու թռաւ—
 Ղևոնի աչքից Հոգին հեռացաւ:
 Ղևոն դարթեցաւ,— տրտմալից սրտով
 Վեր ուղղեց աչերն, լի արտասուքով,
 «Երկինք գոչեց նա—մինչ անտանելի,
 Ո՛հ, որքան փշուտէ թագն Հայաստանի!»...

ԼԵՒՈՆԻ ԿԵԱՆՔԸ

Մի քանի տարի Ղևոն վեցերորդ
 Հանգիստ ու անհոգ հաղիւ թէ կեցաւ,
 Եզիպտայ սովոր զօրաց բազմութիւն
 Դարձեալ Ալիլիկոյ զրա յարձակվեցաւ:
 Զարդեցին բնաւին և կոտորեցին
 Թէ մանուկ, աղջիկ, թէ այր և թէ կին,
 Ողբ ու աղաղակ, զոռոցք ու զօչիւն
 Ալիլիկոյ երկրեց երկինք էր հասնում:
 Փոքրիկ Ալիլիկան, հարուստ ոսկէ հատ,
 Անգութի ձեռքից դարձաւ անապատ,
 Անթիւ աւարներ կապտեցին տարան,
 Ողջ երկիր տիրեց սով սաստիկ, անհատ:
 Այս անակնկալ յանկարծուստ դիպուածք
 Այրեց Ղևոնի սիրտ, հոգին համակ,
 Անպատրաստ զոլով՝ չէր զօրաժողով
 Զ'կարաց դէմ կանգնիլ քանի մի մարդով,
 Ուստի յաղթվեցաւ, խնդրեց հաշտութիւն,
 Բայց չ'գտաւ երբէք քաղցր հանգստութիւն:
 Հինգ տարուց յետոյ դարձեալ յարածիզ
 Եկան տալ կռիւ չար Եզիպտացիք:
 Ղևոն քիչ զօրքով էլ զուրս եկաւ
 Եւ զոռ թշնամուց սաստիկ յաղթվեցաւ,
 Թշնամու սրով ինքն էլ խոցվեցաւ,

Թողեց իւր պաշտօն ու անյայտացաւ:
 Կատաղի դազան, անգութ թշնամիք
 Դարձեալ Ալիլիկան տակնուվրայ արին.
 Ինչպէս բոլորը, նոյնպէս թաղուհին
 Զ'դիտէր, թէ ուր է իւր խեղճ ամուսինն:
 Բայց երբ թշնամիք բաւականացան
 Ի'նչ փեսս տուին, թողին հեռացան,
 Թագուհին շուտով իմացում տուեց
 Փիլիպպոսին, որ էր իւր ազգական:
 Եւ Փիլիպպոսի ազգաբարո թեամբ
 Եւրոպայ փափը ու թաղաւորներ
 Առաջարկեցին Օթոն Բրաունշվիգեանին
 Ամուսնացնել իւր հետ Մարիամ թագուհուն
 Եւ ժառանգ դառնալ կորած Ղևոնին:
 Օթոն յոժար էր, սկսեց կատարել,
 Բայց յանկարծ Ղևոն իւր կորած տեղէն
 Յայտնվեցաւ, նորէն սկսեց թագաւորել:
 Երկու տարուց յետ Սուլթանն Եզիպտայ
 Էլ — Եշրէֆ — Շապան եկաւ Ալիլիկայ.
 Յայնժամ Ղևոնն իւր ընտանիքի հետ
 Անձարացած մտաւ բերդն Կապանայ:
 Երբ որ թշնամիք քարուքանդ արին,
 Եկան Կապանայ բերթը պաշարեցին,
 Ինն ամիս քնաց Ղևոն պաշարուած,
 Վերջը անձնատուր եղև թշնամեաց:
 Խեղճ Ղևոն, կրկին շղթայով կապած,

Գերի տարուեցաւ երկիրն Եզիպտոս,
 Ուր անցուց մինչև եօթ տարի միջոց,
 Կրելով վիշտերի վառուն կրակ, բոց:
 Վերջը երբ մեռաւ Ել—Էջըէթ—Շասպան,
 Ու Մէլքըն—Սպլեհ կարգուեցաւ Սուլթան,
 Սպանիոյ Յովհաննէս արքայի խնդրանօք
 Աղատուեց Լեոնն զերի ընտաննօք:
 Բայց չուզեց կրկին թագաւոր նստել,
 Պատճառ Կիլիկիան զարձել էր աւեր:
 Չ'կար ձիլիկիայում ո՛չ գեղ, ո՛չ քաղաք,
 Որ գոռ թշնամուց քանդուած չ'լինէր:
 Ուստի ընտաննօք գնաց Երուսաղէմ
 Համբուրել ուխտիւ զերեզման փրկչին.
 Թողեց այնտեղ իւր աղջիկն ու ամուսին
 Եւ հրաժարական կարգաց ցաւալին:
 «Ո՛վ իմ թագուհի, համեստ ամուսին,
 Եւ դու իմ աղջիկ՝ զաւակ իմածին,
 Տեսաք իմ ցաւեր, բազմաթիւ վիշտեր,
 Որք եկան գլխիս, կորցրին իմ օրեր:
 Մնացէք բարեալ դուք աստ ցաւալի
 Եւ ձեռք Արարչին թող ձեզ խնամի,
 Իսկ ես գնում եմ զինչ թափառական,
 Գո՛ւցէ ինձ գտնեմ մի տեղ հանգստեանս:
 —Այս ասաց, ընկաւ նոցա պարանոց
 Գրկեց, համբուրեց վերջին բարեով,
 Ճանապարհ ընկաւ ինքը միայնակ.

Անցաւ ու գնաց, հասաւ մինչ Հռոմ:
 Այնտեղեց անցաւ, գնաց Սպաննայ,
 Անդադար քայլեց մինչև Անգղիայ,
 Յետոյ յետ դարձաւ դէպի Գաղղիայ,
 Գո՛ւցէ անդ գտնէր հանգիստ մշտակայ:
 Թափառուն քայլել, ցաւօք սրտակէզ
 Մտաւ բնակվել քաղաքն Փարիզ,
 Ուր ինչպէս օտար ցաւեր կրելով՝
 Ապրում էր տխուր, անհանգիստ կեանքով:
 Թողած իւր քաղաք, իւր շէն երկիրներ
 Թշնամու կոխան, ամայի, անտէր,
 Ինքը, հասարակ մի օտարական—
 Փարիզում անտէր, աստ անդ էր շքում,
 Երբեմն գուրս գալով քաղաքից հեռի,
 Հովիտ դաշտերում տխուր թափառում:
 Գիշերներն անքուն առանձին նստած՝
 Խոր մտածելներով էր անցուցանում.
 Իւր նախնի փառքերն երբ միտն էր բերում,
 Աչքերից դառը արտուրք էր թափում.
 Անխնայ խոցոտուած իւր ճակատագրից,
 Իւր օր ու արև, կեանքն էր անիծում.....

Յ Խ Բ Ը Ի Թ Ի Ի Ն

Սպայտ կամարում վարդեայ արշալոյս
Զուգուած, զարդարուած հազար մի գոյնով,
Անոյշ, քմծիծաղ իւր դէմք գեղալոյս
Հանդէս էր բերում անձառ հրաշքով:

Բայց այս զարդ բնութեան երկնից կամարին
Զէր ինչ սփոփանք ցաւոց օտարին:

Անոյշ զեփիւռի զովաբեր քամիք
Կանաչասաղարթ շողոտ ծառներին
Տերեւներ ցնծում, ծածանում մեղմիկ
Կեանք, հոգի տալու թարմ ու զով օղին:

Այս հրաշալի տեսարան ահեղ Արարչին
Զէր ինչ սփոփանք ցաւոց օտարին:

Կապուտակ զոյնով տարածութեան մէջ
Վառ աստեղների լուսաւոր բսնակ,
Նրկու լուսաւոր կանթեղներ անշէջ
Լուսացող պայծառ Լուսին, Արեգակ:

Զ՛նր, այս լոյս ճրագներ երբէք, բնաւին
Զէր ինչ սփոփանք ցաւոց օտարին:

Նախշած փետուրով օղածնմ թռչունք
Առաւօտ, երեկոյ կան համեղախօս
Կարկաջող առուակ, շիթ շիթ պարզաջմունք
Ազբիւրի ահից խոխոջ մշտահոս:

Հիւրընկալ արիանց մախմուռ զալարին
Զէր ինչ սփոփանք ցաւոց օտարին:

Խնկահոտ բուրմունք: Ծաղկոտ դաշտերի
Նարգիզ, նունուֆար, մեխակ, վարդ, շուշան
Ասպարէզ էր մանկան, նոր կեանք ծերերի,
Նորահաս աղջկան փետայից նշան:

Այսպիսի շքեղ տեսարան անդին
Զէր ինչ սփոփանք ցաւոց օտարին:

Սև սաթի գոյնով հիւսուածքը վարսի,
Ոգեկնց ժպիտք յաւերժահարսի,
Նորա նուրբ զգեստ ծովափրփուրի
Սքօղէր կաթնարուղի ստինք շուշանի

Եւ շատ մեծակշիռ պճրանք գլխովին
Զէր ինչ սփոփանք ցաւոց օտարին:

Բայց միայն, եթէ իւր օտարութիւն
Թողէր և զնար աթոռին հասնէր,
Եւ աւեր դարձած հարուստ կիլիկեան
Կարգուած, նորոգուած կրկին տեսանէր,

Յայնժամ տեսարանս այս շատ մեծագին
Է՛ր միայն սփոփանք ցաւոց օտարին...

Յ Ե Ս Ի Լ

Ոգի անսահման տարածութեան մէջ
Մութն անօրացած՝ լուսի դէմ կաղնած:

Ուզում էր բանալ լուսի հետ մեծ վեճ,
 Գուցէ երկարի ժամերը կենաց:
 Բայց կամաց կամաց հեռացաւ գնաց,
 Յաղթուած նա լուսից անդդալն կերպով.
 Երկինքը էլ չէր տխուր, ամայամած,
 Ծածկած իւր երես սև սև թուխտերով:
 Առաւօտեան զարդ—չքեղ արշալոյս
 Նոր ծնանելով իւր լոյսն անպարփակ
 Եւ արևելեան երկինքի վերայ
 Թափվում էր իբրև մի կարմիր ծովակ:
 Այս բնութեան զով տեսարանի հետ
 Սկսեց արևելք վարդագոյն վառվիլ,
 Գեղնախառն ճաճանջք սկսան այնուհետ
 Սարի քամակից կամաց դուրս ցայտվիլ:
 Շիջան և յայնժամ բիւրաւոր կանթեղք,
 Որք անձէթ վառվում են զիշերներում
 Եւ հսկայածե իշխանն—Արեգակ
 Դուրս եկաւ փառքով անսահման, անփակ:
 Գոյնով զարդարեց բոլոր էակներ
 Եւ կենդանացան թուփեր, անտառներ,
 Բաց են ծաղկներն, բոյսերը կանաչ
 Իւրեանց մէջ առնել արևի ճաճանջ:
 Մի կողմից սրբնթաց, խշշեւն կատաղի
 Վազում էր ահեղ ջուրը փրփրուն,
 Քերելով ամերք հսկայ Սենայի.
 Ահագին գոռոցք օդը աթաճում:

Անփարատ սրտիկի Մի մարդ զայրազին
 Գիշերներ մինչ լոյս այտեղ շրջում էր.
 Անզգայ էր նորան այս վսեմութիւն
 Տեսարան բնութեան, որ հանդիսանում էր:
 Ահեղ որոտմունք—ջրի արձականք
 Քանի կատաղի սուր էր ընթանում,
 Այնքան բիւր մոքեր ու բիւր հառաչանք
 Օտարի սրտից դալիս էր անցնում:
 Գտաւ դալարի մախմուռ խոտերում
 Հանգիստ նստելու մի տեղ տափարակ,
 Զայրութից սփոփուիլ զուցէ մէկ վարկեան
 Այն ևս քաղցր էր և սրտի փափաղ,
 Թուլցած, շուարած, ապուշ մնացած,
 Իւր սրտի խորքից մի ան հառաչեց,
 Քունը դալիս էր, բայց սիրաբ տիրած
 Արգելում էր, որ շատ անգամ զարթնեց:
 Խորին տխրութեամբ գետի մօտ նստած
 Ասում էր մեղմիկ նա ինքն իւր մաքում.
 „Ա՛խ, մինչև այսօր հօգուս շառաւիղ
 Այնպէս էր փայլում իմ լոյս աչքերում,
 Ինչպէս շառաւիղք լոյս արեգական
 Փայլում են երկնից մանր ցօղերում:
 Բայց այժմ բերկրութիւնն ընդհանուր բնութեան
 Այլ ևս չունի տեղ իմ տխուր սրտում:
 Ի՛նչ անմահն է զուարթ առաւօտ
 Եւ պայծառ բնութիւն ծաղկեալ ժպիտով:

Երբէք ծաղկաստանն այս կանաչարօտ
 Այսպէս չէր բուրած անուշիկ հոտով,
 Երբէք ծիծեռնակ, վարդանուէր սոխակ
 Այսպէս գեղեցիկ իսկ չէին երգած,
 Երբէք երկնաջահ հսկայ Արեգակ
 Բնաւին այսպէս պայծառ չէր փայլած:
 Վաթսուներորդն է տարիքիս հասակ,
 Որ կեանք եմ վարում ըղձիս հակառակ,
 Բայց չեմ կշտանում դեռ ես աշխարհից,
 Բարի Արարչի անթիւ գործքերից:
 Նայելով յստակ երկնքի վերայ,
 Որ նմանում է բարձր վրանի,
 Աչքադարձ լինեմ և երկրի վերայ,
 Որ ծածկվում ծաղկով ամենայն տարի:
 Ո՞ր մարդ կ'լինէր մեռանիլ կամէր,
 Եթէ չունենար իւր սրտում վիշտեր,
 Գուցէ այսպէս է կարգել մեր Աստուած,
 Որ անմահ մեր հոգին յիշենք անմոռաց:
 Այսպիսի անթիւ մտքերով զբաղված
 Յաղթվում էր քնից առ սահաւ սահաւ,
 Փոխվեց տեսարանն այնպէս զարգարված:
 Շատ ամուսնեց: Եւ այդ նպատակաւ
 Աչքերն ուղղակի յետ դարձրեց մի կողմ,
 Բայց այլ դառնացաւ իւր սիրտ զայրագին.
 Ինչ դառնութիւնով զոհար կաթիլներ
 Յայտում էր աչքից մի կին առանձին:

Ճանաչեց մարդը թէ երբ էր տեսել —
 Քաղաւորութեան առաջին օրում,
 Երբ եկաւ մօտը շնորհաւորեց
 Նորա թագ, պաշտօն, գիշեր երազում:
 Բայց այն երեսի պատկեր վառվառն,
 Իբր ամանային բացուած արշալոյս՝
 Դարձել էր խաւար արտասուաց կեխով.
 Չէր այլ ժպիտով ծիծաղ գեղարցոյ:
 Գլուխը խճճուած, սև քօղով ծածկուած՝
 Յնցոտի զգեստ իւր վերայ ձգած,
 Բորիկ ոտերով, ծակոտուած կոշիկով,
 Անխնամ, աղքատիկ, անտերունչ գէմքով
 Դարձաւ, մօտ եկաւ այն տխուր մարդին,
 Որ մինչև յայնժամ նայում էր նորան.
 Պ'վ դու մարդ, ասաց խոր հառաչելով,
 — Մեռեալ Հայկազունք, հսկաներ համայն
 Քեզ վերայ են այժմ ողբում սրտակէզ:
 Դու այս օտար տեղ արդեօք ի՞նչ կանես,
 Ո՞ւր գահ, գայիտուն իմ Հայաստանիս,
 Ո՞ւր թողել անհոգ՝ այստեղ եկել ես:
 Աթոռ ու թագից զուրկ օտարականն
 Չ'տարաւ ցաւոյ իւր անտանիլ.
 Դղբովում էր սիրտը, մինչ հարկադրվեց
 Քափել արտասուք դառը վիշտերի:
 Պ՞՛ւր ես արեան տեղ արտասուք թափում,
 Ինչո՞ւ ծուլացար ազգ կորցնելու:

ինչո՞ւ պաշտօնիդ համապատասխան
 Արթուրն չ'կեցար ազդ ազատելու:
 Թողել ես Հայաստան, եկել եւրոպայ
 Օգնութիւն խնդրիր դո՛նէ մի կերպով,
 Գերութեան վիճակ քննիրէ քեզ, ապա՛
 Թող մաշվի քու կեանք գերի օրերով:
 Տես. պսակադարդ ՊԱՐՈՅՐ, ՀՐԱՉԵԱՅ
 Կ'ողբան Հայերին, պատճառ թագ ու գահ
 Չ'իշխի այսուհետ ո՛չ ի Կիլիկեայ
 Եւ ո՛չ յԱնի, Դուին, Մծբին, յԵղեւսիայ:
 Մասիսի զլին նստած հսկաներ,
 Անմահ փառքերով Հայ դիւցազուններ,
 ՀԱՅԿ, ԱՐԱՄ, ՏԻԳՐԱՆ, ՎԱՐԴԱՆ, ՎԱՀԱՆԵՐ
 Ողբում են, ողբում սրտով տարուբեր,
 Պատճառ այն անմահ նոցա յիշատակ
 Նոցա արիւնով դնուած գաւազան
 Ջարդվեց քո օրով: Մնաց և հոգեակ
 Թոյլ, թերամեռիկ, հիւանդ, կիսկինդան:
 Պիտ' այսուհետև դատարկ, ձեռնունայն
 Շրջի ամէն Հայ օտար երկիրներ,
 Եւ չ'պիտ' ծնուին ՀԱՅԿ, ԱՐԱՄ, ՏԻԳՐԱՆ,
 Որ ազատ պահեն Հայի զաւակներ:
 Թէ ծնի Հայաստան միւս անգամ ՎԱՐԴԱՆ,
 Նա օտարը պահելու կ'թափէ վարդ արիւն,
 Թէ ծնի Հայաստան միւս անգամ ՎԱՀԱՆ
 Նա կ'դառնայ վահան օտար ազգերուն:

Որք Մայր Հայաստանն թուխում համակած
 Կ'ողբայ այսուհետ սուգի սեւերով,
 Պատճառ իւր որդիք հայրենիքից զրկուած
 Օտար հողերում կան թափառելով:
 Չանազան ազգեր Հայերին պիտ' արեն,
 Անլոյծ շղթայով խեղճ ազգին կապեն.
 Երկաթի կապանք օ՛նց տանեն խեղճեր,
 Մինչ ազնիւ, ազատ ապրիլ սովորեն:
 Իւրեանց մօր զրկում հիմայ մանուկներ
 Գերութեան շքում բաց կանեն աչքեր,
 Թէ կաթնամուկն մայրերին հարցնեն.
 «Ինչո՞ւ ենք գերի մէրք ու իշխերին»,
 Մայրը սուգ, տրտում, դառն արտասուքով
 Կ'ըլկվի պատմել, պատասխան առնել, —
 Լուռ, անձայն, անշունչ մայրենի զթով
 Կաշխատի մանկան հարցը մոռցնել:
 Թէ ծէս, թէ կրօն, թէ անուշ հոգի
 Կ'զոհուին անշուշտ զեղև մօլորութեան.
 Կ'աղաւաղուի ազգ, նոյնպէս և լեզուն,
 Չի' մնալ բնաւին նշան գտութեան:
 Այն դեռածաղկի սուրբ կրօն, հաւատ
 Չիցէ ենթարկուի տիրաձան ազգին,
 Բարեյոյս վիճակ, թէ ազգ բարեպաշտ
 Տիրի կրօնին, նոյն և խեղճ ազգին:
 Արծարծել Հայի պարզ, պայծառ սրտում
 Եռանդ, սէր, ազնիւ հաւատարմութիւն,

Մտաւոր հայեցմամբ պիտ' անկեղակարծ
 լինին մտերիմ բարեպաշտ մարդկան.
 Այսօրից միայն եւ կ'սիրեմ նորան,
 Որ Հայկազուն է, Հային անմոռաց,
 Կ'հնչէ մշտապէս ԱՐԱՄ ու ՏԻԳՐԱՆ
 Ե՛լ յիշէ իւր նախնեաց յիշատակ փառաց,
 Կունենայ արիւն և սիրտ և հոգի
 Սիրելու մի որք տառապեալ կնօջ,
 Որ անխնայ խնամով սնուցել նորան
 Հայ պղբեստանում, նորատունկ բողբոջ:
 Որի հոգին անշուշտ կ'քաղվի, մաշվի,
 Բանի մի կաթել կ'զլորվին աչքից,
 Որի արեւը կ'եռայ երակում,
 Հառաչանք կ'թռչնի իւր սրտի խորքից:
 Եւ նորան միայն կ'սիրեմ սրտով,
 Զէ թէ ամէնին, որ Հայ կ'կոչուի
 Եւ նորան միայն սնուցանելով
 Կ'դառնամ ընկեր, ընկեր սիրելի:
 Թէ պատերազմում, անապատ դաշտում,
 Թէ տան մէջ նստած, թէ ճանապարհում
 Ինձնով աներկիւղ՝ զուարթ կ'խորհի,
 Թէ ննջի ստուերում — քաղցրաքուն կըլնի:
 — Գնա՛ ո՞վ Լեօն, վախճանդ հասած է,
 Շուտով աշխարհից հրաժարուելու ես,
 Աթոռանիստ քաղաքդ թէ Կիլիկեան է,
 Բայց դու փարկում հողին կ'աւանդուես

Վերջին թաղուհի տանն Հայաստանի
 Եւ Հայոց տիկնաց տիկին Մարիամ,
 Այրի ամուսինդ պիտի հրաժարուի
 Հայից, ասելով: Եւս վախճանած կամ: Ե:
 Մահիցդ յետ կ'գայ Թաթար Լանկ — Թամուր
 Կործան տապալել Սիւնիք, Սերաստեայ
 Եւ Հայաստանի քնացեալ ոյժն
 Մոխիր կ'դառցնէ անխիղճ, անխնայ:
 Ես էլ ցաւելով, Հոգիս սրտես՝
 Դառը արտասուք պիտի ողողեմ,
 Պատճառ Հայաստանն այլոց ոտնակոխ
 Ա՛խ, այսուհետեւ պիտի տեսանեմ:
 Գո՛ւցէ կամենաս, որ ինձ ճանաչես,
 Թէ ո՞վ եմ, ի՛նչ մարդ Հայաստան կոծող,
 Հոգի՛ն եմ, Հոգի՛ն ես Հայաստանի,
 Թարշամած ծաղիկն Հայ բուրաստանի,
 Այս ասաց՝ լռեց: Մէկ թռաւ օդի մէջ,
 Մէկէլ վայր իջաւ: Այսպէս ել և էջ,
 Մտաւ Սենայի արագհոս ջուրը
 Եւ ծածկուեցաւ ջրում այդ Հիւրը:
 Կայծակներ շեշտուեց Լեօնի աչքից,
 Բոց, կրակ վառվեց նորա խոր սրտում,
 Մազերը քստմնած ահ ու երկիւղեց
 Լուռ ախե՛ր հնչեց իւր սրտի խորքում:
 Թուլցած, գողրոջուն, անհնարին սարափ
 Իւր երակներում առած, վեր թռաւ,

Շշկուած, անգգայ և կուրախարխաի
Կամացուկ քայլով տուն վերադարձաւ:

Յ Ո Ւ Ս Ա Յ Ա Տ Ո Ւ Թ Ր Ւ Ն

Գիշեր էր: Այն ինչ մթին թուխակերով

Ծածկուած երկինքն, շքեղ աստղազարդ,
Թափում էր մրրիկ մութ աղջամուղջով
Անձրև յորդահոս, հեղեղ շրջապատ:
Եւ կայծակների ճրագ թափանձանց
Անհնարին գոռոցք, աղեղ որոտմունք,
Կարծես վախճանն էր աշխարհի մարդկանց,
Քանդուեցին ահա մշտապես հիմունք:
Անմեղձ փոթորիկ, կատաղե քամիք
ձայթիւն, ձունչին, սուլիչ, աղաղակ
Յած զլրերով ամէն ծառ, տունկիք,
Տալով փարիզին աւեր վրատակ:
Եւ ահաբեկուած մարդիկ քաղաքին,
Ամէնքն տուն փախան, որ պատսպարվին,
Պիցէ մի վնաս երկնից բարկութեան,
Մտածում էին,— թափվե մեր զլսին:
Նոյն ժամին մի մարդ օտար ու գերի,
Վեր ընկած տան մէջ սաստիկ յուսահատ,

Անչճ կրակով բարկացոտ սրտի
Այրվում, խորովում, տարուբեր աստ անդ,
Աչքերից ցայտվում վառ շանթի կայծեր,
Գոռում, աւաղում իւր կեանք կարճատե,
Մաղբրի զանգուր, երկար խոսուպիք
Ձգելով կանչում. «Ա՛ր կենացս արև,
Ո՛ւր պերճապսակ թագն Հայաստանիս,
Ո՛ւր արև պայծառ իմ անդաստանիս,
Աթոռն իմ փառաց մնաց դահալէժ—
Փշրվեց ծառիս կանաչն ուղէչ:
Այս ինչ ժամ, վարկեան, այս ինչ օր զաժան
Տարուբերվում են խայթոցք իմ խղճիս,
Ի՛նչ ասեց ինձի այն չողի— օղջիկ
Խոր տպաւորութիւն ներգործեց սրտիս:
Ո՛հ... է՛կոյ գայիսոն փառաց Հայերին
Չ՛իլնիր թագաւոր սերտ ազգախնամ,
Չ՛իլնիր այսուհետ աթոռ արքունի,
Չ՛իլնիր ազգութիւն միակ համակում:
Աւաղ, չե՛մ տեսնիլ այլ այսուհետև
Բարգաւած ծաղկեալ երկիրն անձկալի,
Երկիրն Հայերի— գուարձ Հայաստան,
Քաղցրազով օդով տեղեք բերրալի:
Եւ յարազուարձ շքեղ դարաստան,
Հողազործ Հայի կանաչ անդաստան,
Անուշակ հոտով ծաղկեայ բուրաստան
Եղան այսուհետ վնայ ու վայսաստան:

Քաղցրաշունչ հողմիկ, հարթարդակ տեղեր
 Եւ ականակիտ կաթնով աղբիւրիկ,
 Կիւրախաղաց զեռ և թեթեւաշարժ
 Այժմոյս ցաւարան Հային սրտաշարժ:
 Դալար ուռնու հոտը դարունքին
 Կեղեցկաչքեղ վարսաւոր ծաղկին,
 Անթարշամելի և մշտականաչ
 Սաղարթիք ծառոց և տունիք բարգաւաճ
 Եղեն աւերակ, անտէր, ամայի,
 Պատճառ. աղճամուղջ մթին խորհուրդներ
 Ոխերիմ անգութ թշնամեաց սրտի
 Վճռեցին Հային դառն բոպէներ:
 Պատճառ. դաշտերում էլ չեն երևալ
 Կաղնիլ պատրաստի գոռ պատերազմի,
 Արեան ճապարհաց մէջ անվախ երթալ,
 Խողխողել կոկորդ անհաւատ ազգի:
 Կեղեցկահրաշ Հայի զաւակներ,
 Միշտ քաղցրաճաշակ մայրենի զթով
 Պահած, սնուցած, այժմ տարուբեր
 Յողում են արտուր դառը վիշտերով:
 Եւ ծաղկատարափ դաշտերի միջին
 Զգեստապայծառ քաջաւոյդ աղջիկ,
 Նորա մրայօն աչեր նազանի
 Արտասուք, լացից չեն այլ կեղեցիկ,
 Պատճառ. իւր սրտի ընտրած փեսացուն,
 Վսեմ, փառացի, ազնիւ, անվեհեր

Դաղթուած է, գերի է թէպետ Հայազուն,
 Ինչպէս է ծառայն անհայր, որբ, անտէր:
 Սպիտակավարս ծաղկեալ ծերունի,
 Քաջապինդ նեցուկ տանն Հայաստանի,
 Զարդուբուրդ եղև թշնամու ուժից,
 Իմ անգոր բազկից, դիւրաթեք խելքից:
 Սէր անհամեմատ էր սերտ ընտանեաց,
 Որթ ողկուզաբեր էր Հայ տանուտէր.
 Այգի վայելուչ իւր մի տանտիկին,
 Նօրատունկ բողբոջ իւր Հայ զաւակներ:
 Ուր շեջելավառ կ'մնայ առաւօտ—
 Ճրագն անշէջ լոյս տանն Հայաստանի,
 Միջօրեայն անստուեր, արև անաղօտ
 Խաւարչուտ լուսով ճյժմէն կ'փայլի:
 Ինչպէս գաղտորսակ, ծածուկ որդայթ
 Եւ դարանագործ անչափ մեքենայք
 Յանկարծուստ հասան անձիս դիւրագայթ
 Որսալ, բանդարկել հանգիստ, անտայթաք:
 Եիջաւ, մարեցաւ կայծակն արծարծիչ,
 Երջապատեցան աղէտք դառնութեան,
 Յուսահատ սրտիս ախտը զրգուչ
 Բորբոքվում է միշտ ոգով չարութեան:
 Իմ զուարճութիւնք, փառքն ամենապարծ
 Խորասոյդ զնաց յատակն անդունդի,
 Մրցր դառնութեան դաժան, չար աղբի
 Սպառնացաւ վրաս մահ անփախչելի:

Ամօթ, նախատինք յաւիտեանական
 Ամէն ազգի մէջ ինձ կ'յաւերժանան,
 Տկար և վախտ, երկչոտ կ'անուանեն,
 Թոյլ, հիւանդ, անզօր կ'ասեն, կ'ծաղղեն:
 Էլ ինչո՞ւ պէտք է ապրել ցանկանամ,
 Մինչ էլ չեմ կարող փառք ու կեանք դտնել:
 Մահ, գոցի՛ր աչքերս, բաւական մնամ.
 Խիղճը իմ սիրտս քիչ չէ՛ խոցոտել...:

Մ Ս 3

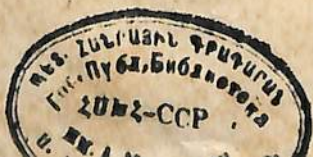
Մի օր յուսահատ լեռն թափառուն
 Վաղ վերկացած իւր սովորութեան պէս,
 Իջաւ ու գնաց Սենայի ափը,
 Նստեց արօտում մի կանաչաւէզ:
 Խոր մտածութեամբ, տխուր աչքերով
 Նայում էր սպիտակ փայլուն ամպերին,
 Որք ծովի հանդարտ ալիքների պէս
 Խաղաղ օդի մէջ տատանվում էին:
 Թափում էր դոհար ցոլուն կաթիլներ
 Կանաչով հասած բնութեան վերայ,
 Հսկայամարմին անդամանդ—Սրբւ
 Լողում երկնքի կամարի վերայ:

Փչվում էր սուլուխ քամին ցրտաղին,
 Պատճառ եղանակն էր աշնային,
 Ձիւնով ծածկուած սարերին նայեց
 Ծերութիւն ու մահ նա մտաբերեց:
 «Ո՛վ բարի Աստուած, զոչեց միաձայն
 Խորատոյղ եղած իւր մտքով համայն,
 —Անթիւ հալածանք, անհամար ցաւեր,
 Աղի արտասուք և դառը վեշտեր
 Շատ տեսայ: Մակայն ես իմ կեանքի մէջ
 Հաւատքիս հաստատ մինչև կեանքիս վերջ
 Կացի քո առաջ: Այժմ հաւատարիմ
 Իմ կեանքն ու հողին ես քեզ կ'յանձնեմ:
 Զգում եմ իմ մէջ տկար թուլութիւն.
 Գուցէ մեռանիմ, հողին աւանդվեմ,
 Իմ ցաւոտ ոսկերք թո՛ղ զէջ հողի մէջ
 Ամիտիսին իսկոյն, զէթ հանդիստ լինեմ:
 Թո՛ղ շիրմիս վերայ ամէն մի Հայ դայ,
 Նայի ինձ վերայ ու դառն ողբայ,
 Որ անբաղդաբար իմ օրով ելեւ,
 Որ կորաւ Հայոց ազգի թագ ու դահ:»
 Յանկարծ սարսափեց յուսահատ սրտով
 Գողզողալ սկսեց և բոլոր մարմինն
 Մի հրաժարական վերջին բարևով
 Աստուծոյ աշխարհից դարձաւ անկողին:
 Յաւն աւելացաւ սակաւ առ սակաւ,
 Մինչ խեղճ լեռնին ուժաթափ արաւ:

Եւ նա աշխարհիս ցաւիցն ազատուած,
Երկրաւոր կեանքից երկինք փոխվեցաւ,
Ուր հանգստացաւ անմահից փառքով,
Ցաւոս վիճակի անուն թողելով:
Գնաց, ուր չկայ ոչ մի ցաւոց կազմ,
Ո՛չ զէն, ոչ կախ և ոչ պատերազմ,
Ուր չկայ նեղութիւն, չկայ ցուրտ ու սոթ,
Չկայ աղքատ, հարուստ աւետիք կամ բոթ.
Այլ միայն հանդիստ մշտնջենաւոր
Անցաւ, անտրտում, խաղաղ փառասոր:
Նոյնպէս և հանդիստ մարմինն Վեռնի
Փառաւոր թաղման եղև արժանի,
Եւ հոյակապ շէնն Վեղիստինեաց վան
Վեռն վերջինին սուեց զերեզմանս:
Անդ կայ մինչ այսօր նորա դամբարան
Հային յիշելք յաւիտենական,
Եինչ կ'գայ ՅԻՍՈՒՍ — վարձահատոյց յոյս,
Իւր հաւատքի փառք կ'առնու անտարակոյս:

Типография Амб. Энциаджянцъ и К.о

Բ-41

as

Handwritten signature or name in cursive script.

ԳԻՆՆ Է 30 ԿՈՊ.

